

Društveno-političke prilike u Makarsko-dalmatinskom zaleđu tijekom 16. i 17. stoljeća.

Golemac, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:674474>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivan Golemac

**Društveno političke prilike u Makarsko
dalmatinskom zaleđu tijekom 16. i 17. stoljeća**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivan Golemac

**Društveno političke prilike u Makarsko
dalmatinskom zaleđu tijekom 16. i 17. stoljeća**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Darko Vitek

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1.Uvod	1
2.Makarsko primorje u 16. i 17.stoljeću	2
3.Vrgorska krajina u 16. i 17.stoljeću	6
4.Neretvanska krajina u 16. i 17.stoljeću	11
5.Vjerske i kulturne prilike u Makarskoj biskupiji.....	16
6.ZAKLJUČAK.....	19
7.BIBLIOGRAFIJA.....	21
8.SAŽETAK.....	22

1.Uvod

Razdoblje 16. i 17. stoljeća jedno je od najturbulentnijih razdoblja u povijesti Makarskog primorja i njegovog zaleđa. Ovaj rad prikazuje tri odvojena područja na jako uskom geografskom prostoru koja su u ovom razdoblju imala potpuno drugačije uređenje i tip uprave. U radu će biti obrađen prostor Primorja, Vrgorca i Neretve za vrijeme turske invazije, uspostavljanja osmanlijske uprave te krajem 17. stoljeća oslobođanja i dolaska mletačke vlasti. Njihov razvoj zbog specifičnih društveno-političkih, ali i geografskih razloga, u ovom razdoblju ide u sasvim različitim smjerovima. U radu će se još pokazati kako su se međusobni odnosi dviju velikih sila toga vremena prožimali upravo na ovome prostoru te su se oko ovih krajeva vodile velike vojne, ali i političke borbe. U tim velikim ratovima, ljudi sa ovih prostora su odigrali posebno veliku ulogu u ishodu istih, barem kada su ova područja u pitanju. Za izradu rada korištena je raznovrsna literatura kako bi se pokrio povijesni pregled svih navedenih krajeva. Najviše je u izradi rada pomogla knjiga Karla Jurišića „Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području za vrijeme turske vladavine“ koja je dala cjelovit povijesni pregled ovih područja u razdoblju ova dva stoljeća. Druga važna literatura u ovome radu je znanstveni članak Ante Solde „Prilozi proučavanju agrarno-društvenih odnosa u Gornjem primorju od XVI do polovine XIX stoljeća“ objavljenog u Makarskom zborniku. U istraživanju povijesti Vrgorca najviše smo se oslanjali na djelo Vjeke Vrčića „Vrgorska krajina“, kao i na znanstveni rad Branka Radonića „Prilike u Vrgorskoj krajini za vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine“. Za povijest Neretve kao glavna literatura je korišteno djelo Ive Smoljana „Neretva“. U izradi rada koristili smo se s još nekim knjigama Vjeke Vrčića i Mile Vidovića, a pomogli su nam i enciklopedijski članci kao i nekoliko znanstvenih radova. Problem pri izradi ovoga rada je jako mali broj literature koja se bavi ovim vremenom, ali i ovim prostorom. Povijest Primorja je u nekoj mjeri i proučavana te je o njoj pisano, dok o prostoru Vrgorca i Neretve imamo ograničenu količinu kvalitetne literature, a i to što imamo nisu djela profesionalnih historiografa već povijesnih entuzijasta, ali je i kao takva poprilično kvalitetna. Razlog zbog kojeg ovi prostori nisu bolje istraženi je svakako nedostatak izvora, osobito na području Neretve koja je kroz ova dva stoljeća praktički bila bojno polje. U ovom radu će se pokušati koncizno prikazati tijek povijesnih zbivanja, ali i oblik uprave specifičan za svako područje.

2. Makarsko primorje u 16. i 17. stoljeću

Kada se obrađuje povijest Makarskog primorja za vrijeme 16. i 17. stoljeća važno je naglasiti specifičnost Turske uprave, a kasnije i Mletačke kakvu nalazimo malo gdje drugdje. Razlog toga leži u specifičnom razvoju ovoga kraja tijekom srednjeg vijeka, a ističe se u autonomnosti i širokoj narodnoj vlasti.

Primorci su osigurali takav položaj ponajviše zbog svoje izoliranosti. Put u unutrašnjost priječi masiv Biokova, a na prednjoj strani prostire se Jadransko more. Takav položaj bio je za život Primoraca, u gospodarskom smislu težak, ali zato im je u političkim kretanjima ostavljao dovoljno prostora da osiguraju pogodniji položaj od ostalih naroda na obali i unutrašnjosti pa čak i onih s kojima su bili usko povezani, a to su prije svega stanovnici Vrgorske i Neretvanske krajine. Tome je još pridonijelo i to što se stanovništvo Vrgorca i Neretve za vrijeme Turskog perioda u velikoj mjeri izmijenilo, dok su Primorci u onoj mjeri u kojoj su se zadržali u svome kraju u sjećanju i dalje imali svoja od prije stečena prava.

U ovom poglavlju najviše ćemo se osvrnuti na oblik Turske, a kasnije i Mletačke uprave te gore iznesene teze potkrijepiti literaturom i izvorima. Makarsko primorje dijeli se na Donje od Vruje do Makarske i na Gornje od Makarske do Baćine, a kao tako odvojene cjeline treba ih i gledati.¹

Karlo Jurišić u svojoj knjizi „Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području za vrijeme Turske vladavine“ donosi informacije o načinu na koji je Makarsko primorje palo pod osmanlijsku vlast. Kako je već navedeno Primorje treba razlikovati na Donje i Gornje. Gornje je planinom Rilić prohodno prema zaleđu, a u blizini mu se nalazi i ušće Neretve s kojeg su Turci lako mogli doći do ovog djela Primorja. Jurišić tako navodi kako je ono palo prije nego Donje koje je bilo zaštićeno Biokovom i Morem.²

Najranijom godinom za pad Gornjeg primorja smatra se 1492. jer je prema turskim izvorima mjesto Zaostrog tada bilo pod turskom vlašću.³ Međutim navodi se kako su Turci prvi put na

¹ SOLDO, „Prilozi proučavanju agrarno-društvenih odnosa u Gornjem primorju od XVI do polovine XIX stoljeća“, 338.

² JURIŠIĆ, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba Turske vladavine*, 16.

³ *Isto .,*

Primorskoj obali primijećeni već 1470/71.⁴ Donje primorje palo je pod vlast Turske nešto kasnije, prema Jurišiću bilo je to u zimu 1498/1499. godine.⁵

Kako je Makarska bila prirodno dobro zaštićena, a imala je i fortifikacijske strukture, narod je sasvim sigurno Turcima pružio otpor, a o razmjerima toga otpora svjedoči odmazda koju su Turci izveli nad Makarskom. Pa tako Jurišić navodi kako više izvora u prvoj polovici 16. stoljeća navodi Makarsku kao opustjelo mjesto.⁶

Važno je u ovome radu prikazati kakav su način uprave sprovodile Osmanlije na ovom prostoru. Područje Primorja po ovome se uvelike razlikuje od ostalih krajeva koje su osvojili Turci pa i onih u neposrednoj blizini o kojima se govori u ovome radu. Najbolji dokaz za to je nešto što se naziva „Statut primorske lige“⁷ koji je na narodnom zasjedanju u Zaostrogu donesen 1551., a danas je sačuvan samo u prijepisu.

O ovome nam jako zanimljive informacije donosi Soldo koji navodi kako su Primorci u svojoj tradiciji imali skupljanje u zborove i donošenje liga ili odredbi koje su imale pravnu legitimnost u provođenju sudskih procesa. Ti zborovi uspostavljali su jednu vrstu društvene stratifikacije, ali kako kaže Soldo, ali ne po feudalnoj, već po imovinskoj osnovi. Tako su se stanovnici dijelili na glavare i težake. Glavari su imali ulogu vlasti te su birani na mjesto knezova svakog primorskog mjesta, a vlast su sprovodili preko serdara i kapetana. U Makarskoj je stolovao glavni knez iz roda Kačića, dok su ostali knezovi stolovali u svojim mjestima. Važno je naglasiti kako se na sve ove funkcije dolazilo biranjem na narodnom zboru.⁸

Dokaz za to kako je lokalna samouprava imala veliki vid autonomnosti je i to što je za vrijeme Turske uprave, u Makarskoj stolovao samo *emin* koji je bio zadužen za kontrolu makarske

⁴ JURIŠIĆ, *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba Turske vladavine*, 16.

⁵ *Isto.*,

⁶ *Isto.*, str 16-17.

⁷ „Primorska liga“

⁸ SOLDIĆ, op. cit., str 345-346.

skele.⁹ Turci su stvarno imali poseban odnos kada je Primorje u pitanju, ne samo da su im dali veliki vid samouprave nego su im u raznim situacijama izlazili u susret. Pa tako Soldo navodi izvor iz zaostroške arhive kako je „*Dizdar Norina Sulejman aga pozajmio 27. rujna 1624. Zaostrožanima 1000 groša, iz tko zna kojih razloga, a oni su mu kao zalog dali sva svoja imanja, baštine, vinograde i stoku, obećavajući da će mu novac vratiti kroz 24 dana.*“¹⁰

Razlozi zbog kojeg su Turci imali ovakav odnos prema primorju su brojni. Možda je to zato što su kako kaže Soldo i Mlečani odobrili Primorcima takve privilegije jer su im ovi bili dobri vojnici od kojih su imali značajne koristi.¹¹ Ivo Smoljan u svojoj knjizi „*Neretva*“ pak navodi kako su Turci bili svjesni da su narodi na ovom području skloniji Veneciji nego Turcima pa su im zbog toga ustupali tolike privilegije.¹²

Razlog možda leži i u tome što su kako to pak navodi Jurišić, Osmanlije na novoosvojenom području bili skloni svoju upravu prilagoditi domaćoj situaciji.¹³ Vjerojatno su svi ovi razlozi doprinijeli da odnos Osmanskog Carstva prema Primorju budu dosta blaži nego u ostalim područjima njihove vlasti. Prije osmanske vlasti narod je na ovom području naseljen u brdskim predjelima gdje je zemlja plodnija, a dopremanje građevnog materijala sa Biokova jednostavnije pa se naselja razvijaju u brdima, a narod u velikoj mjeri živi od poljoprivrede.¹⁴

Dolaskom Osmanlija dobar dio naroda bježi sa ovih prostora o tome nam informacije donosi Soldo¹⁵ kao i Jurišić koji navodi kako je prema Smoldaki narod s ovog prostora emigrirao u Italiju u pokrajinu Molise „*Gdje se sve do danas održala hrvatska jezična skupina i to u tri sela Kruču, Štifiliću i Mundimitru.*“¹⁶ Dolaskom Osmanlija tako se i mnogo toga promijenilo,

⁹ SOLDO, op. cit., 345.

¹⁰ *Isto.*, 347.

¹¹ *Isto.*,

¹² SMOLJAN, *Neretva*, 74.

¹³ JURIŠIĆ, op. cit., 17.

¹⁴ SOLDO, op. cit., 339-340.

¹⁵ SOLDO, op. cit., 341-343.

¹⁶ JURIŠIĆ, op. cit., 15.

a narod počinje tražiti nove načine za preživljavanje pa tako počinju trgovati vinom, solju i maslinovim uljem.¹⁷

Za važnost društvenog života u Primorju veliku je ulogu odigrao i katolički red Franjevaca. Njih upravo i vežemo za vrijeme Osmanlija, a njihov se utjecaj na kulturnoj baštini ovoga kraja osjeća i danas. Temu dolaska franjevaca na Primorje obrađivali su u svojim djelima i Soldo i Jurišić, a njihova se istraživanja u dobroj mjeri poklapaju. Soldo dolazak franjevaca na obalu povezuje s likom i djelom franjevca Augustina koji je pripadao plemićkom rodu Jurjevića-Vlatkovića, a u želji da sačuva svoju baštinu 1468. prelazi u službu hercegovačkog sandžak bega, a pred svoju smrt posjede prepušta franjevcima čemu svjedoči nekoliko turskih popisa posjeda iz tog vremena.¹⁸

Jurišić pak navodi kako prije 15. stoljeća na prostoru Primorja nema niti jednoga samostana, a da su prvi redovnici koji tu djeluju, a da ih potvrđuju izvori, pustinjački red Sv. Augustina. Tvrdi, na osnovu izvora, da su tada imali dva svoja samostana sv. Marije u Zaostrogu i sv. Petra u Makarskoj.¹⁹

Prema Jurišiću sa sigurnošću možemo tvrditi da su Franjevci u prvoj polovici 16. stoljeća već djelovali na ovome području, a njihov dolazak, baš kao i Soldo veže uz obitelj Jurjević-Vlatković.²⁰ O važnosti Augustina Vlatkovića za ovo područje govori i to da su Turci po njemu čitavo Gornje primorje 1537/38. proglasili nahijom Fragustin.²¹

Od početka 16. stoljeća Franjevci su na ovom prostoru ostavili značajan trag i napredak koji s druge pak strane s njima nisu dijelili oni koji su im bili u neposrednoj blizini, što se u poglavljima koja se bave Neretvanskom i Vrgorskom krajinom može jasno vidjeti. Važnost njihove uloge možda bolje od ičeg drugog potkrepljuju samostani koji su tada izgrađeni na

¹⁷ SOLDI, op. cit., 359.

¹⁸ *Isto.*, 350.

¹⁹ JURISIĆ, op. cit., 11-12.

²⁰ *Isto.*, 13.

²¹ *Isto.*, 14.

ovom prostoru, a bila su čak tri. Samostan sv. Marije u Zaostrugu, samostan sv. Marije u Makarskoj i samostan sv. Križa u Živogošću.²²

Od ova tri samostana samo je zaostroški postojao prije franjevac, a osnovali su ga vjerojatno augustinci, jedan od najpoznatijih članova ovoga samostana bio je fra Andrija Kačić Miošić.²³ Prostor Primorja oslobađa se Turske vlasti krajem 17. stoljeća, prvi od svih ostalih pokrajina na ovom području.²⁴ O ovome nam podatke donosi Jurišić koji naglašava da je prema Šilobadićevoj kronici ovaj prostor oslobođen 1684. i to na način da je posljednji makarski *emin* Alibeg Begzadić pušten vrgorskim Osmanlijama te da nije ubijen.²⁵

Makarani su uspjeli dobrovoljnim prelaskom na mletačku stranu sebi osigurati očuvanje prethodno stečenih prava kao i zaštitu svojih krajeva od nekih novih pokušaja osmanlijskih osvajanja. „ (...) *predstavnici Makarske i Primorja dne 1.V. 1684. uputiše novu molbu u Veneciju po Petru Kačiću-Žarkoviću. U molbi, koja je imala samo pet točaka, ponovno se traži priznanje povlastica i osiguranje obrane Makarske i Primorja.*“²⁶

Za ovaj uski obalni prostor Južne Dalmacije razdoblje ova dva stoljeća bio je u jednakoj mjeri težak kao i za ostale stanovnike hrvatskih zemalja, ali zahvaljujući posebnome statusu kojeg su izborili i kod Turaka i kod Mlečana kao i djelovanju franjevac ovaj je kraj u isto to vrijeme doživio i određeni prosperitet što i nije baš čest slučaj za ova dva krvava stoljeća.

3.Vrgorska krajina u 16. i 17.stoljeću

Vrgorska krajina označava područje koje se proteže od jugoistočnih obronaka planine Biokovo s jedne strane i prostora Hercegovine s druge strane.²⁷ Ono što osobito karakterizira prostor Vrgorske krajine je njen smještaj na granici, ali i njena specifična orijentiranost prema Gornjem primorju Makarske obale. Vrgorac je u tom smislu bio izuzetno važna geostrateška pozicija koja je povezivala zaleđe s dalmatinskom obalom. U tome najvažniju ulogu igra

²² *Isto.*, 83-107.

²³ JURIŠIĆ, op. cit., 83.

²⁴ *Isto.*, 24.

²⁵ *Isto.*,

²⁶ *Isto.*, 25.

²⁷ RADONIĆ, *Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine.*

planina Rilić koja je dio Biokovskog masiva a proteže se na dužini od nekih 30 km od Podgore do Baćine s primorske strane, a u zaleđu se otvara prema prostoru Vrgorca.²⁸

O povezanosti Vrgorca sa Gornjim primorjem najbolje svjedoči don Vjeko Vrčić u svojem djelu „Vrgorska krajina“ koji naglašava kako se od Vrgorca do Zaostroga planinom Rilić moglo stići za otprilike dva i pol sata hoda, a o blizini ta dva mjesta svjedoči i činjenica da su u vrijeme parobroda ljudi svoje vrijeme orijentirali prema zvuku sirene koji je prenosio pogodan vjetar od Zaostroga preko Rilića do Vrgorske krajine.²⁹ Ta orijentiranost Vrgorskog kraja sa primorjem u velikoj će mjeri obilježiti i razdoblje Turske vladavine na ovim prostorima koja je najznačajnija za razdoblje 16. i 17. stoljeća. Na prostoru Vrgorske krajine neposredno prije dolaska Osmanlija postojala je župa Gorska kojom je vladao plemićki rod Jurjevića.

O dolasku Osmanlija na ove prostore kao i o padu župe Gorske u njihove ruke postoje dvije suprotstavljene teorije³⁰ jednu je iznio već spomenuti svećenik don Vjeko Vrčić, a drugu je postavio fra Karlo Jurišić, i jedan i drugi pisac objavljuju važna djela o povijesti ovoga kraja te su neizostavni kao izvor informacija u pisanju radova o ovoj temi. Vrčić iznosi teoriju u kojoj kaže da je pad Vrgorca povezan s padom Klobuka 1477. godine te da se ta godina može uzeti kao ona u kojoj prostor župe Gorske pada u ruke Osmanlija.³¹

Jurišić s druge strane navodi kako ne možemo sa preciznošću odrediti točnu godinu pada Gorske župe, ali je on mišljenja kako je do toga moralo doći prije smrti Augustina Vlatkovića, fratra koji je pripadao istaknutom plemićkom rodu Biokovsko-neretvanskog područja, a koji je u jednom trenutku svog života prešao na stranu osmanlija. Kako je godina smrti Augustina Vlatkovića 1497., Jurišić smatra da je pad Vrgorca povezan s padom Imotskog, a to se smješta u 1493. godinu.³²

Branko Radonić čiji rad o prilikama u Vrgorskoj krajini za vrijeme Osmanlija također koristimo u analizi ovoga povijesnog razdoblja, a koji se isto tako u velikoj mjeri referira na

²⁸ „Rilić“

²⁹ VRČIĆ, *Vrgorska krajina*, 16.

³⁰ RADONIĆ, *Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine*.

³¹ VRČIĆ, op. cit., 25.

³² JURIŠIĆ, op. cit., 16.

spomenuta dva izvora, navodi kako je sa sigurnošću moguće utvrditi da je pad Vrgorca pod Osmanlije moguće smjestiti u zadnju četvrtinu 15. stoljeća.³³

Osmanlijama je sasvim sigurno prostor Vrgorca bio od izuzetne važnosti upravo zbog prirodnog položaja s kojeg su mogli kontrolirati prostor Primorja, a što im je bilo od koristi kako zbog izlaza na Jadransko more tako i zbog kontrole ostalih krajeva koje su već osvojili ili su imali namjeru osvojiti, a to se u velikoj mjeri odnosi na prostor Dalmacije sjeverno od Makarske i zaleđe tog prostora. Ono što je važno istaknuti kako je i prostor Vrgorca baš kao i prostor Neretve i Makarskog primorja i u to vrijeme baš kao i danas povezana mikroregija u kojoj ljudi stoljećima žive u suživotu. Dolazak Turaka sasvim sigurno je prekinuo dotadašnje društvene odnose koji su vladali na ovome prostoru o čemu je bilo riječi i u prethodnim poglavljima.

U daljnjem tekstu probat ćemo na osnovu već spomenutih autora, ali i nekih drugih prikazati kako je izgledao život „kršćanske raje“ pod Osmanlijama na ovom području te na koji je način 200 godina osmanlijske vladavine utjecalo na izgled ovoga kraja kao i na kulturu življenja. Kao što smo već naglasili Vrgorac se u odnosu na Makarsko primorje nalazi u zaleđu na današnjoj granici sa BiH. U razdoblju pred dolazak Osmanlija ta granica prema Hercegovini nije postojala o čemu nam svjedoči više povijesnih izvora kao npr. povelja bosanskog kralja Ostoje kojima je darivao knezove zapadnog Huma Radivojeviće-Jurjeviće, kao i povelja aragonskog kralja Alfonsa V. (1444.) u kojoj se grad Vrgorac spominje kao posjed Kosača. O ovim dokumentima nas поближе upoznaје Vrkić u svojem djelu.³⁴

Važno je napraviti ovu napomenu i zbog onoga što će doći nakon izbacivanja Osmanlija s ovih prostora 200 godina kasnije, a gdje će upravo Vrgorac činiti novu administrativnu granicu prema Osmanskom carstvu u BiH, onim što se naziva *Acquisto nuovo* ili nove stečevine³⁵, time je zauvijek promijenjena granica hrvatskih zemalja koja se uz još neke promjene zadržala do danas.

Pored ovih administrativnih promjena puno su važnije one gospodarske i društvene koje su obilježile dvjesto godina turske vladavine, a čije se posljedice isto tako osjećaju i dan danas.

³³ RADONIĆ, *Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine.*

³⁴ VRČIĆ, op. cit., 23.

³⁵ „Morejski rat“

Započet ćemo sa upravno političkim ustrojem ovog malog područja u kontekstu šire osmanske uprave na novoosvojenim teritorijima. Vrgorac je u okviru osmanske uprave imao status *dizdarije*, to znači da je na prostoru Vrgorca postojala utvrda kojom je upravljao dizdar, a uz njega sačinjavala ju je još i mala posada.

Prvi spomen Vrgorca u osmanskim izvorima je 1503. kada se navodi kao Gorska nahija, njome je tada upravljao dizdar Sulejman. U širem upravnom smislu Vrgorac do 1562. pripada Mostarskom *kadiluku*, a kako je te godine osnovan Imotski *kadiluk*, Vrgorac prelazi pod njegovu upravu.³⁶ O ovim navodima nam detaljne informacije donosi Vrkić, a na njegov se rad poziva i Radonić u svome djelu. Da prethodno izneseni pojmovi ne bi izgubili smisao bez potrebnog konteksta važno je u kratkim crtama prikazati na koji način je općenito bila uspostavljena osmanska uprava na osvojenim područjima. To nam vrlo koncizno i sustavno donosi fra Karlo Jurišić čijim sam se djelom „Katolička crkva na biokovsko neretvanskom području za vrijeme turske vladavine“ isto tako detaljno poslužio.

On navodi kako se sustav osmanske uprave u našim krajevima tijekom 16. i 17. stoljeća dijelio na osnovne administrativne jedinice. Najmanji oblik upravne jedinice činila je nahija koja je podudarna s našim starim izrazom župa, nahije su bile povezane u *kadiluke* kojima je upravljao kadija ili sudac zadužen za provođenje zakona, između *kadiluka* i *beglerbegluka* ili pašaluka nalazila se upravna jedinica sandžak, na čelu *sndžaka* nalazio se *sandžakbeg*, najviši oblik upravne jedinice bio je *beglerbegluk* ili *pašaluk*, u početku je to bio Rumelijski pašaluk, a po osnivanju Bosanskog pašaluka ovi prostori dolaze pod njegovu vlast.³⁷

Kad su prostori o kojima govorimo u pitanju po osnivanju Imotskog kadiluka na Biokovsko neretvanskom prostoru postoje četiri nahije Imota (Imotski), Gorska župa (Vrgorac), Primorje (Donje primorje ili Makarska) te Fragustin (Gornje primorje od Zaostroga do Baćine)³⁸. Ono što je ljudima na ovom prostoru u velikoj mjeri otežalo život pod Osmanskom upravom sasvim je sigurno bio sustav poreza kojeg je uvela nova osmanska vlast.

³⁶ VRČIĆ, op.cit., 27.

³⁷ JURIŠIĆ, op. cit., 17-18.

³⁸ JURIŠIĆ, op. cit., 18.

Osmanlije su imale posebne porezne odredbe za nemuslimansko stanovništvo, a kako je na prostoru Vrgorske krajine živjelo pretežito kršćansko stanovništvo³⁹ ovaj način raspodjele poreza je u sasvim sigurno imao velikog utjecaja na tamošnje stanovništvo. Jurišić navodi dva glavna poreza kojima je bilo pogođeno stanovništvo prvi je bio *džizija*, porez koji se odnosio na osobu, plaćanjem tog poreza ostvarivalo bi se pravo građanski status u carstvu, a drugi porez je bio harač koji se odnosio na posjed ili zemlju.

⁴⁰ Jurišić doduše naglašava kako su Osmanlije imali poseban odnos u onim krajevima svog carstva koja su se nalazila na pograničnom prostoru, a Vrgorac to svakako jest.⁴¹ Značajan doprinos osmanske vladavine na ovom području vidljiv je na današnjem izgledu grada Vrgorca kojeg krasi brojne utvrde ili kule, a koje su većinom datirane u razdoblje 16. i 17. stoljeća. Radonić nam donosi popis tih kula i njihovu orijentaciju prema onim mjestima sa kojih je mogla dolaziti potencijalna opasnost, a to je prostor Biokova i Rilića. Pa tako iz toga vremena imamo Cukarinovićevo ili Fratarsku kulu, Dizdarevića kula, Raosova kula, Pakerova kula te kula Mumin age Atlagića.⁴²

Vrkić još navodi i džamiju iz tog vremena koja je po oslobođenju ovih prostora od Turaka prenamijenjena u župnu crkvu Navještenja Gospinog.⁴³ Iz ovoga razdoblja važno je spomenuti i fratra Ivana Rozića koji je prema narodnoj predaji preminuo mučeničkom smrću, a narodnoj tradiciji njegov grob postao je hodočasničko mjesto pa je tako Vrgorac bio mjesto u koje su jednako hodočastili katolici i muslimani iz Bosne kao i oni iz obližnjih krajeva. O tome nam podatke jednako donose i Vrkić⁴⁴ i Jurišić⁴⁵.

Do oslobođenja Vrgorca od Osmanske vlasti došlo je za vrijeme Morejskog rata koji se vodio od 1684. do 1699.⁴⁶ Službena godina oslobođenja je 1690., a ne 1686 kako navodi Hrvatska

³⁹ VRČIĆ, op. cit., 25.

⁴⁰ JURIŠIĆ, op. cit., 199.

⁴¹ *Isto.*, 17.

⁴² RADONIĆ, *Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine.*

⁴³ VRČIĆ, op. cit., 31.

⁴⁴ *Isto.*, 29.

⁴⁵ JURIŠIĆ, op. cit., 239.

⁴⁶ „Morejski rat“

enciklopedija, o tome nam na osnovu povijesnih izvora iste informacije donose i Vrkić⁴⁷ i Jurišić⁴⁸.

Vrkić nam u svome djelu donosi prikaz oslobođenja Vrgorca, od čega je bitno naglasiti da je odlučujuću ulogu u nagovoru mletačkog providura Aleksandra Moline da krene na Vrgorac odigrao zaostroški gvardijan fra Pavao Kačić Barišić, pouzdani mletački doušnik o stanju u zaleđu, kao i narod Poljica koji je brodovima prevažan u Zaostrog koji je bio logistička baza za napredovanje prema Vrgorcu preko planine Rilić. U prevoženju vojske preko planine značajnu su ulogu odigrali fratri.⁴⁹ Radonić u svojem radu iznosi kako je Mlečane na novoosvojenom području zatekla teška demografska situacija koju su odlučili riješiti na jedan vrlo jednostavan, ali u svakom smislu vrlo nehuman način. Odlučili su kršćansko stanovništvo iz sela oko Mostara u velikom egzodusu prebaciti na područje Vrgorske krajine i tako je nanovo naseliti, to preseljenje odvijalo se 1694. godine.⁵⁰

Postoje naravno i pozitivniji primjeri naseljavanja Vrgorske krajine nakon istjerivanja Osmanlija, a to je slučaj koji nam donosi Mile Vidović, a odnosi se na obitelj Jelavić koja pred Osmanlijama iz Vrgorca bježi u Dolinu Neretve gdje se naseljava u mjestu Bagalovići na prostoru pokraj današnje župne crkve Gospe Karmelske, po oslobođenju Vrgorca oni se odlučuju vratiti na zemlje svojih predaka što svjedoči da čitavo to vrijeme nisu zaboravili svoje podrijetlo i da su bili odlučni vratiti se u svoje krajeve.

Među starijim, a još uvijek živućim stanovnicima Neretve taj prostor Bagalovića se i dalje naziva Jelavići iako njih tamo nema preko tristo godina.⁵¹

4. Neretvanska krajina u 16. i 17. stoljeću

O razdoblju ovog dijela neretvanske povijesti istraživanja su dosta rijetka što dolazi kao posljedica jako malog broja povijesnih vrela iz tog razdoblja. Literatura koja pokriva ovaj period povijesti na spomenutom prostoru može se sažeti u nekoliko radova većim djelom crkvenih povjesničara.

⁴⁷ VRČIĆ, op. cit., 31.

⁴⁸ JURIŠIĆ, op. cit., 25.

⁴⁹ VRČIĆ, op. cit., 31.

⁵⁰ RADONIĆ, *Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine.*

⁵¹ VIDOVIĆ, *Povijest župa doline Neretve*, 62.

Već spomenuti fra Karlo Jurišić piše knjigu „Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području za vrijeme Turske vladavine“, ali čak i u tom djelu koje sustavno obrađuje razdoblje ova dva stoljeća informacija o području Neretve je jako malo.

Osim Jurišića, ovom se temom bavio i don Vjeko Vrčić u svome djelu „Neretvanske župe“ objavljenom u Metkoviću 1974., kao i don Mile Vidović u djelu „Povijest župa Doline Neretve“ objavljenog isto tako u Metkoviću 2011. godine. Osim ovih, za povijesna istraživanja neretvanskog kraja, važnih svećenika istakao se i jedan svjetovni istraživač, Ivo Smoljan, svojevremeno knjižničar u NSK-a, gdje je pribavio značajan broj dokumenata o Neretvanskom kraju i izdao 1988. u Kleku djelo „Neretva“ na kojem se ovaj dio rada ponajviše temelji. Važno je naglasiti i pionirsku ulogu u istraživanju Neretvanskog kraja koju je ima don Radovan Jerković, a na čija se istraživanja u dobroj mjeri pozivaju i gore navedeni autori u svojim djelima. Dolazak Osmanlija i njihova vlast na ovome prostoru obilježili su početak 16. stoljeća, dok će Morejski rat (1684.-1699.) i njegove posljedice na naše krajeve determinirati završetak 17. stoljeća i početak Mletačke uprave na ovim prostorima.

Neposredno prije dolaska Osmanlija na ovo područje, područjem Neretve upravlja plemeniti rod Vladimirovića⁵², Smoljan u svojoj knjizi donosi podatak kako su Vladimirovići staro plemstvo koje je bilo izuzetno moćno kako na prostoru Neretve, tako i na prostoru Bosne i jugoistočne Srbije. Na području Neretve njihov geostrateški i gospodarski centar bio je utvrđeni grad Sladinac nedaleko od današnjih Ploča. O njihovom ugledu svjedoči i činjenica da im je plemenitaški status priznavala i Mletačka Republika.⁵³

Osim Sladinca važno uporište Neretve u predosmansko doba je i utvrda Koš na mjestu današnjeg grada Opuzena, kojom je kako navodi Smoljan 1483. upravljao mađarski zapovjednik Janoš Horvat, o važnosti te tvrđave isto tako govori i to kako su se za nju brinuli i Dubrovčani kao i kralj Matijaš Korvin.⁵⁴ Utvrdu Koš spominje i Jurišić u svojoj knjizi te pad te utvrde 1490. dovodi u vezu s padom čitave Neretve pod Turke.⁵⁵

⁵² SMOLJAN, op. cit., 76.

⁵³ Isto., 76 – 77.

⁵⁴ Isto., 79 – 80.

⁵⁵ JURISIĆ, op. cit., 15.

Pored Sladinca i Koša najveće i najznačajnije mjesto u to doba bila je današnja Gabela koja je u to vrijeme nosila naziv „Drijeva“, a kako navodi Hrvatska enciklopedija Osmanlije su ga osvojili najkasnije do 1493. godine.⁵⁶

Smoljan s druge strane u svome djelu navodi kako neki izvori poput Ćire Truhelka u „Pabircima iz jednog jajačkog sidžila“ navode da su Dubrovčani utvrdili Gabelu i da se ona odupirala Osmanlijama sve do 1529. godine kada je osvaja Mustafa paša.⁵⁷

Taj podatak je u opreci sa Jurišićevim navodima koji kaže da je čitav Biokovsko-neretvanski kraj pao pod Osmanlije do 1500. godine.⁵⁸ Bez obzira na to kada je točno Gabela pala pod Osmanlije sigurno je da ju je osvojio Mustafa paša i na tom mjestu podigao snažnu utvrdu „*Sedislam*“ što znači „utvrda islama“⁵⁹.

Osim *Sedislama* u Gabeli koja krajem 16. stoljeća postaje samostalni kadiluk⁶⁰, Osmanlije uvidjevši važnost neretvanskog kraja koji je zbog svog specifičnog geografskog položaja, ali i prirodnih osobitosti predstavljao morska vrata s Jadranskog mora u unutrašnjost Bosne i Hercegovine, grade još nekoliko utvrda. Turcima je vjerojatno bilo jako važno čvrsto osigurati ulaz u ušće rijeke Neretve jer je to bio jedini put kojim se mogla izvršiti neka veća invazija kršćanske vojske u Bosnu.

Tako Smoljan po navodima poznatog putopisca E. Ćelebije opisuje Kulu Norin, na prostoru današnje općine Kula Norinska, koju su izgradile Osmanlije u 15. stoljeću, a svojim je položajem i načinom gradnje predstavljala čvrstu i jaku obranu od bilo kakvih upada s mora.⁶¹ Kulu Norin kao jednu od važnijih utvrda u svojoj knjizi spominje i Jurišić.⁶² Isto tako navodi i utvrdu Smrdan-grad, koju su izgradile Osmanlije na brdu poviše Kleka.⁶³ Iz onoga što se proučavanjem literature može zaključiti glavni mjesto sukoba Mlečana i Osmanlije na prostoru Hrvatske bilo je upravo područje Makarskog primorja, a poglavito Doline Neretve.⁶⁴

⁵⁶ „Gabela“

⁵⁷ SMOLJAN, op. cit., 73.

⁵⁸ JURIŠIĆ, op. cit., 15.

⁵⁹ SMOLJAN, op. cit., 73.

⁶⁰ „Gabela“

⁶¹ SMOLJAN, op. cit., 75.

⁶² JURIŠIĆ, op. cit., 20.

⁶³ *Isto.*,

⁶⁴ SMOLJAN, op. cit., 81.

Ovo razdoblje Neretvanske povijesti, gotovo čitava dva stoljeća obilježilo je neprekidno vrijeme ratovanja, pljačkaških upada i permanentnog nasilja.⁶⁵

To je u svakom slučaju ostavilo dubok trag na stanovništvo tog prostora kao i na njihovu tradiciju u kasnijim vremenima. Ono što je jako važno istaknuti o ovome periodu su Uskočki upadi u Neretvansku krajinu. Tako Smoljan navodi da Uskoci već krajem 16. stoljeća počinju koristiti Neretvu kao bazu za svoja pljačkanja, ali i kao predmet istih. Navodi kako već 1611. imamo podatke o Uskocima kod Neretve, 1613. Uskoci se kod Hvara sukobljavaju s Mlečanima prenoseći upravo plijen osvojen u Neretvi.⁶⁶

Prethodnica ovim uskočkim upadima je bio poznati kliški kapetan Petar Kružić koji 1526. godine šalje svoju četvu u Neretvu, a ti vojnici pljačkaju jednako i muslimane i kršćane te se probijaju do Gabele.⁶⁷ Važno je naglasiti da od tog Kružićevog pohoda pa do kraja 16. stoljeća prostor Neretve, Makarskog primorja i Omiša postaje sve veće bojište uskočkih i hajdučkih četa.⁶⁸

Onaj koji se u ovim uskočkim borbama najviše istaknuo bio je Ivan Vlatković – Senjanin koji je 1606. godine iz Senja s 12 uskočkih lađa napao selo kod Šibenika, a onda sa 600 Uskoka opustošio prostor Doline Neretve, a najviše selo Slivno.⁶⁹ Neizostavno je u kontekstu neretvanske povijesti 16. i 17. stoljeća spomenuti i način na koji Venecija preuzima vlast na ovim prostorima te kako je mijenja. Raspoloženje Neretvana još od dolaska Osmanlija bilo je u dobroj mjeri okrenuto Veneciji. Bez obzira na to što se ne spominju neke velike okrutnosti od strane Osmanlija na ovim prostorima, kao i to da su Osmanlije pazili na to da stari način uprave inkorporiraju u vlastiti upravni okvir⁷⁰, stanovništvo je i dalje bilo sklonije Mlečanima.

Navesti ćemo nekoliko primjera iz literature koji potkrepljuju ovu tvrdnju, tako Smoljan navodi kako su Osmanlije bili svjesni kome je narod Neretve, Gorske župe i Makarskog primorja bio sklon te su zbog toga podigli nekoliko snažnih utvrda ne bi li zaštitili svoj položaj, skelu u Makarskoj i tvrđavu u Gabeli ističe kao najvažnije.⁷¹

⁶⁵ *Isto.*, 78.

⁶⁶ *Isto.*, 74.

⁶⁷ SMOLJAN, op. cit., 81.

⁶⁸ *Isto.*,

⁶⁹ *Isto.*, 83.

⁷⁰ JURIŠIĆ, op. cit., 17.

⁷¹ SMOLJAN, op. cit., 74.

Don Mile Vidović u svojoj knjizi iznosi nam na koji su način tadašnji Metkovci, nakon oslobođenja Norinske kule 1684., dočekali Mletačku vlast, citat donosimo u cijelosti „Metkovčani su 25. studenoga iste godine (1684.) generalnom mletačkom providuru Petru Valieru u Opuzenu potajno poslali poslanstvo za koje su odabrani Marko Ranić i Janko Sironjić. Oni su u Opuzen došli kriomice, zaobilaznim putem te u ime cijelog sela i njegovih kršćanskih poglavica Stojana Grubišića, Mihe Marinića, Matoša Vukovića i Stipana Sironjića (Jankova brata), zamolili da se Metković primi pod zastavu Mletačke Republike koja će zaštititi i osloboditi selo od Turskog jarma“.⁷²

Vidović isto tako navodi kako su nakon Metkovčana, iste molbe uputili i stanovnici Doljana i Dračeva⁷³, sela koja se i danas nalaze u neposrednom susjedstvu Metkovića, doduše s druge strane državne granice. Razlog za ovakvo raspoloženje domaćeg stanovništva vjerojatno je vezano uz zajedničku vjeru koju su dijelili sa Mlečanima u odnosu na islam koji je stajao nasuprot, takvu tvrdnju iznosi i Vrkić u svome djelu⁷⁴. Jedna od najznačajnijih povijesnih osoba ovoga vremena, a po svojoj važnosti spada među one koji su svojim djelovanjem najviše utjecali na povijest neretvanskog kraja bio je Nikola Nonković. O njemu pak nalazimo jako malo informacija u literaturi što čudi s obzirom na njegovu povijesnu ulogu. Smoljan u svojoj „Neretvi“ navodi kako je Nikola pripadao starome i slavnome hercegovačkom rodu Nonkovića, u Zažablju je djelovao kao osmanski serdar zapovijedajući sa trideset sela i 700 vojnika.⁷⁵

Nakon što Mlečani konačno oslobađaju Kulu Norinsku 1685. Nonković koji je već godinu dana prije stupio u kontakt s Mlečanima odlučuje sa svojim narodom prebjeći na stranu Venecije.⁷⁶ Nonković je odigrao značajnu ulogu jer je sa svojim Hercegovcima praktički nanovo naselio opustjeli neretvanski kraj. On je s Mlečanima potpisao i ugovor o naseljavanju, koji je za njega u Opuzenu potpisao 4. prosinca 1684. Petar Dragobratović.⁷⁷ To nam potvrđuje i Vrčić u svojoj knjizi „Neretvanske župe“ gdje navodi da je „ugovor o

⁷² VIDOVIĆ, op. cit., 225.

⁷³ Isto.,

⁷⁴ VRČIĆ, op. cit., 32.

⁷⁵ SMOLJAN, op. cit., 86.

⁷⁶ Isto.,

⁷⁷ Isto.,

naseljavanju potpisan 4. prosinca 1684. od strane Petra Dragobratovića za krajeve s lijeve obale Neretve i serdar Mate Bebić za krajeve s desne strane rijeke.“⁷⁸

Nonković se istaknuo kao veliki junak u oslobođenju Herceg Novog, Knina i dva puta u obrani tvrđave u Kleku, poginuo je u opsadi Ljubinja, a naslijedio ga je sin Vule. I jedan i drugi nosili su titule vitezova sv. Marka (*cavalieri*), što je bila najveća počast koju su Mlečani nekome dodjeljivali.⁷⁹

Padom Gabele 20. lipnja 1694. prostor Neretve prelazi u ruke Mlečana kao i sela Dobranje, Vidonje i Slivno, a što je u najvećoj mjeri zasluga Nonkovića, ta sela tada dolaze pod vjersku upravu Makarske biskupije čime njena uprava prešla i na lijevu stranu rijeke.⁸⁰

Tada se potpisuje Karlovački mir i uspostavlja se „*linea grimini*“ ili ono što se naziva „*acquisto nuovo*“, međutim Osmanlije nezadovoljni takvim stanjem pokreću još jedan rat, u kojem Požarevačkim mirom vraćaju Gabelu, a Mletačka granica dolazi na 1 km od Metkovića, a takva podjela vrijedi i dan danas.⁸¹

5. Vjerske i kulturne prilike u Makarskoj biskupiji

Kada govorimo o vjerskim i kulturnim prilikama na području Makarskog primorja i njegovog zaleđa neizostavno je spomenuti ulogu koju je Makarska biskupija odigrala u očuvanju vjerske tradicije, ali i u političkim i kulturnim događanjima toga vremena. Veliku su ulogu u tome odigrali franjevci i njihov poseban položaj u okvirima Osmanskog carstva. O tome svjedoče dokumenti koji govore kako su se franjevci u raznim priložima pozivali na carske fermane koji su im omogućavali obnavljanje i izgradnju novih crkava i samostana.⁸²

Makarska biskupija svoje postojanje temelji još u VI. stoljeća, gotovo do kraja 12. stoljeća nemamo podataka o njoj, a tada se pridružuje Hvarskoj biskupiji. U 14. stoljeću dolazi do obnavljanja Biskupije, a dolaskom Osmanlija više se ne imenuju posebni biskupi u

⁷⁸ VRČIĆ, *Neretvanske župe*, 14.

⁷⁹ SMOLJAN, op. cit., 86 – 88.

⁸⁰ JURIŠIĆ, op. cit., 25.

⁸¹ SMOLJAN, op. cit., 89-90.

⁸² JURIŠIĆ, op. cit., 92.

Makarskoj, već tu dužnost vrše biskupi iz susjednih episkopata. 1615. osniva se Makarska biskupija ponovno, u onome smislu da ima vlastitog biskupa, a oni su do kraja 17. stoljeća redom bili franjevci.⁸³

Životopise ovih biskupa imamo na sustavan način obrađene u djelu „Katolici na biokovsko-neretvanskom području za vrijeme Turske vladavine“. Prvi biskup imenovan 1615. bio je domaći franjevac Bartol Kačić Žarković rodom vjerojatno iz mjesta Brist. Za vrijeme prije biskupskog namještenja život je provodio u Italiji te je bio na službi u Zagrebu i Češkoj. Dolaskom u Makarsku narod ga zbog domaćeg podrijetla lijepo prihvaća te on započinje svoju službu koja je trajala do 1645. godine, a za svog nasljednika bira fra Petra Kačića.⁸⁴

Petar je bio drugi makarski biskup franjevačkog reda, a njegovu službu obilježio je Kandijski rat. Jurišić nam donosi zanimljiv podatak o biskupu Petru Kačiću, spominjući njegov izvještaj o stanju u Makarskoj biskupiji „(...) fra Petar je u prvoj polovici 1654.g. podnio sv. Stolici izvještaj o stanju makarske biskupije. Taj izvještaj o „nesrećama uciviljene crkve“ fra Petrove duboko je ganuo i papu i kardinale, pa ako se jednom pronade bit će dragocjen izvor iz prve ruke za poznavanje prilika na B-n području u doba najkrvavijeg rata u Dalmaciji.“⁸⁵

Točna godina smrti biskupa Petra nije sasvim poznata, ali se zna da ga na biskupskoj stolici 1664. mijenja još jedan franjevac, vjerojatno rodom negdje iz Imotske krajine, Marijan Lišnjić.⁸⁶ Lišnjićevo vrijeme na mjestu makarskog biskupa obilježilo je to što je upravljao još dvjema susjednim biskupijama duvanjskom i skradinskom.⁸⁷

Posljednji makarski biskup 17. stoljeća osoba je koja zahtjeva posebnu pažnju u istraživanjima, a to Nikola Bijanković, jedini od četvorice biskupa u ovome razdoblju nije bio fratar nego obični svećenik. Ustoličen je na biskupsku čast 1699. godine. Možda je i najznačajniji dio njegovog djelovanja taj što je Makarskoj biskupiji pridružio novoosvojena područja na lijevoj obali Neretve. Pa tako Jurišić navodi kako je „(...) Bijanković makarskoj

⁸³ „Makarska biskupija“

⁸⁴ JURIŠIĆ, op. cit., 61-65.

⁸⁵ JURIŠIĆ, op. cit., 68-69.

⁸⁶ *Isto.*, 71.

⁸⁷ *Isto.*, 72.

biskupiji priključio oslobođeno područje na lijevoj obali Neretve koje je do tada stoljećima pripadalo trebinjskoj biskupiji.⁸⁸

Bijanković kao jedini biskup nefranjevac sasvim sigurno nije bio osobito voljen od većinom redovničkog klera svoje biskupije. Jasno je to iz kasnijih polemika o životu ovoga biskupa pa tako ni djelo fra Karla Jurišića, kada je djelo biskupa Bijankovića u pitanju ne možemo uzeti kao relevantno. Jasno je da Jurišić iz svoje franjevačke perspektive nije bio baš blagonaklon prema Bijankoviću.

O tome nam podatke donosi Slavko Kovačić u svojoj recenziji Jurišićeve knjige koja je objavljena kao povijesni prilog u časopisu Crkva u svijetu. Njegov citat donosimo u cijelosti *„Posebno upada u oči kako je vješto sastavljen kratki životopis makarskog biskupa Nikole Bijankovića (str. 75). Autor je pri tome birao riječi. Sve je složio tako, da biskupov lik ispadne što negativniji, a podatke je preuzeo iz poznate Mikulićve knjige, kojom je Mikulić sua sponte obavio posao tzv. »diabolusa«. Razumije se da njegovi sudovi nisu nipošto posljednja riječ o tom velikom čovjeku i biskupu kojem u Crkva daje službeni naslov sluga Božji (svejedno, da li po starom ili novom pravu! Začuđuje fra Karlova smionost, kojom ga stavlja u navodne znakove!).“⁸⁹*

O povijesnoj ulozi biskupa Bijankovića potrebno je još puno toga reći, bez zauzimanja stavova na osnovu unutarnje politike crkve onoga vremena, koja se preslikava i na današnju znanstvenu perspektivu. Većinu kulturno-povijesne baštine toga vremena možemo slobodno pripisati franjevcima i djelovanju makarskih biskupa. Bilo je doduše i nekih djela izvan toga kruga pa ćemo pokušati navesti i njih. Jedno od najvećih djela hrvatske književnosti, narodni spjev Hasanaginica, pripisuje se upravo ovome vremenu i ovome prostoru.

O tome nam podatke donosi Vjeko Vrčić u djelu „Vrgorska krajina“ on navodi kako je u narodnoj predaji Vrgorskog kraja ostala priča kako je Hasanaginica bila rodom iz sela Kokorića nedaleko od Vrgorca. Pa Vrčić navodi „Možda tu ima nešto istine. Fortis se zadržao na svojim putovanjima kroz Dalmaciju u Kokorićima. Odatle je 1772 napisao pismo svojem

⁸⁸ Isto., 76.

⁸⁹KOVAČIĆ, Dr Karlo Jurišić, *Katolička Crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine.*

prijatelju Bajamontiju u Split. Moguće da je tom prigodom od naroda nešto поближе doznao o licima koje pjesma opjevava.“⁹⁰

Od ostalih važnih djela kojima znamo autore i možemo ih sigurno smjestiti u mjesto i prostor ostaje intelektualna ostavština makarskih biskupa. Jurišić navodi tri portreta iz tog vremena, dva biskupa Bartola⁹¹ i jedan biskupa Lišnjića⁹². Od pisanih djela znamo za „domaću knjigu biskupa Petra Kačića“ koja nije sačuvana kao i njegov izvještaj o stanju biskupije sv. Stolici čija je sudbina nepoznata.⁹³

Imamo nekoliko sačuvanih rukopisa iz Lišnjićevog vremena.⁹⁴ Biskup Bijanković ostavlja tiskanu knjigu „*Nauk krstjanski kratak složen*“ koji je tiskan dva puta u Mletcima.⁹⁵ Unatoč svim Turskim prijetnjama i činjenicom da se Primorje nalazi u neposrednoj blizini granice, kao i da je bilo predmet Mletačkih i Osmanskih prepucavanja, jasno je da na kulturnom polju ono i nije zaostajalo u velikoj mjeri od ostalih Hrvatskih zemalja, ali je sasvim sigurno bilo miljama daleko od stanja u Neretvanskoj i Vrgorskoj krajini. Dokaz tome je i osnivanje muške osnovne škole u Makarskoj 1666. godine za vrijeme biskupa Lišnjića.⁹⁶

Unatoč tome što je Primorje u ovo doba bilo pogođeno i siromaštvom i ratovima, ono je uspjelo sačuvati i još obogatiti svoju tradiciju, prije svega zahvaljujući djelovanju Katoličke crkve i franjevačkog reda.

6.ZAKLJUČAK

U radu je prikazana povijest društveno-političkih prilika na području Makarsko-dalmatinskog zaleđa i primorja.

Obrađen je prostor Primorja, Vrgorca i Neretve u razdoblju 16. i 17. stoljeća. U radu je jasno vidljivo da ova tri usko povezana područja imaju tri različita smjera povijesnog razdoblja,

⁹⁰ VRČIĆ, *Vrgorska krajina*, 28.

⁹¹ JURIŠIĆ, op. cit., 64.

⁹² *Isto.*, 75.

⁹³ *Isto.*, 68.

⁹⁴ *Isto.*, 74-75.

⁹⁵ *Isto.*, 77.

⁹⁶ JURIŠIĆ, op. cit., 74.

dolaskom Osmanlija ovi su prostori pod vlašću različitih plemićkih obitelji od Jurjevića u Vrgorcu, preko Vladimirovića u Neretvi i Kačića na Primorju, s tim da Primorje ima elemente narodne vlasti. Dolaskom Osmanlija Vrgorac postaje ozbiljno vojno uporište na granici koje je poprimilo sve elemente osmanske uprave.

Vlast u Primorju službeno je pripadala *makarskom eminu*, iako su Primorci i dalje u velikoj mjeri zadržali svoje povlastice. Neretva kao važno geostrateško područje trpi velike vojne sukobe pri dolasku Osmanlija, ali i u vrijeme kada Venecija potiskuje Osmanlije s obale. Razdoblje između također je popraćeno strašnim vojnim sukobima te upadima Uskoka i Hajduka.

O vojnoj važnosti Neretve jednako govori utvrda Foš, na području današnjeg Opuzena koju su pred dolazak Osmanlija financirali i Dubrovčani i kralj Matijaš Korvin, kao i utvrde *Sedislam*, u današnjoj Gabeli, *Norin* u Kuli Norinskoj te *Smrdan-grad* u Kleku koje grade Osmanlije. Ovo razdoblje obilježeno je velikim kretanjem stanovništva, od velikih iseljavanja na otoke i susjednu Italiju pa kasnije do velikih useljavanja katoličkog stanovništva s područja Hercegovine.

Cijelo to vrijeme su na oslobađanju od osmanske vlasti radili franjevci i Katolička crkva kao i narod sklon Veneciji. Unatoč ovako turbulentnom razdoblju ovo je vrijeme koje je ostavilo i danas zanimljivu kulturnu baštinu, poput Hasanaginice i brojnih spisa i slika religioznog karaktera. U arhitekturi je osim fortifikacijskih građevina zabilježen i velik broj crkvenih, sakralnih građevina poput crkava i samostana.

7. BIBLIOGRAFIJA

Gabela. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=20929>>.

Makarska biskupija. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 10. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38244>>.

Morejski rat. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=41909>>.

Primorska liga. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 9. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50399>>.

Rilić. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 6. 8. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=52895>>

Jurišić, K. (1972.) *Katolička crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba Turske vladavine*, 1. izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Kovačić, S. (1972). Dr Karlo Jurišić, Katolička Crkva na Biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine. *Crkva u svijetu*, 7 (4), 359-367. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/92260>

Radonić, Branko. "Prilike u Vrgorskoj krajini u vrijeme osmanske uprave i neposredno nakon oslobođenja Vrgorca 1690. godine." *Rostra* 1., br. 1. (2008): 27-37. <https://hrcak.srce.hr/169440>

Smoljan, I. (1988.) *Neretva*, 1. izdanje, Klek: SIZ za kulturu.

Soldo, A. (1970.) „Prilozi proučavanju agrarno-društvenih odnosa u Gornjem primorju od XVI do polovine XIX stoljeća“, u: J. Ravlić (ur.) *Makarski zbornik*, Makarska: Odbor znanstvenog savjetovanja o Makarskoj i Makarskom primorju, str 337-381.

Vidović, M. (2011.) *Povijest župa doline Neretve*, 1. izdanje, Metković: Ogranak Matice Hrvatske u Metkoviću.

Vrčić, V. (1974.) *Neretvanske župe*, 2.izdanje, Imotski: Udruga KAP.

Vrčić, V. (1972.) *Vrgorska krajina*, 1.izdanje, Vrgorac: Župski ured Vrgorac.

8.SAŽETAK

Ovaj rad nam donosi pregled povijesnih dešavanja na području Makarsko-dalmatinskog zaleđa tijekom 16. i 17. stoljeća.

Prostor Primorja dijeli se na Gornje i Donje. Gornje pod tursku vlast dolazi 1492. godine, a Donje primorje s Makarskom na čelu 1498/99. godine. Primorje je u ovom razdoblju obilježeno poprilično blagom pa i prijateljskom upravom Osmanlija. Razlog toga je izoliranost ovog područja, ali i tradicionalna samouprava oslikana u nečemu što možemo nazvati primorskim zakonikom, a u povijesti je ostalo zapisano kao „Statut primorske lige“. Područje Vrgorca tradicionalno je otvoreno prema Primorju, ali se na ovom prostoru razvila osmanska uprava u punom smislu te riječi, područje je to na kojem je bilo i najviše Osmanlija od svih ostalih istraživanih područja.

Vrgorac je svakako bio granični kraj Carstva, ali je bio dovoljno zatvoren prema Primorju i dovoljno otvoren prema prostoru Bosne i Hercegovine da u njemu Osmanlije zavedu svoju punu vlast. Vrgorac pod vlast Osmanskog carstva pada 1494. godine. Prostor Neretve, s druge pak strane, nije bio poseban u smislu tradicionalnog prava ili stroge osmanlijske vlasti.

Ovaj prostor predstavlja pomorski ulaz u BiH, te je kao takav bio meta najžešćih vojnih sukoba za čitavog osmanskog perioda. Pod osmanlijsku vlast dolazi najvjerojatnije oko 1500. godine. To je područje na kojem su jednako snage odmjeravali i Venecija i Osmansko carstvo kao i Uskoci i Hajduci. Na tako nemirnom prostoru pravu vlast je svakako imala vojska koja je u tom trenutku bila najjača.

Veliku ulogu u razvoju ovoga kraja kao i očuvanju tradicije odigrao je franjevački red, ali i uprava Makarske biskupije. Ovaj prostor je za ova dva stoljeća pretrpio ozbiljne demografske promjene, od velikog vala iseljavanja krajem 15. i početkom 16. stoljeća do velikog vala doseljavanja katoličkog stanovništva s područja Hercegovine krajem 17. i početkom 18. stoljeća.

Važno je naglasiti kako je domaće stanovništvo uvijek bilo sklonije Mlečanima nego Osmanlijama, a to se u radu na nekoliko mjesta argumentira. Najranije je oslobođeno Primorje 1684., Vrgorac je oslobođen 1690., a Neretva 1694. godine.